

Ю.В. Кривенко*

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ “ЦЕРКВА” ТА “РЕЛІГІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ”

Більш ніж тринадцятилітній процес функціонування церкви та релігійних організацій у незалежній Україні в умовах здійснення гарантованого права на свободу совісті, безперешкодного з боку держави та суспільства задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру, утворення для цього релігійних організацій подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви в минулому дають підстави стверджувати, що на сьогодні інститут церкви в українському суспільстві у своїх основних рисах окреслився і зайняв те якісно нове для себе місце, яке належить йому об'єктивно, по-перше, за його власними характеристиками та потенціями, по-друге, за характеристиками нинішнього суспільного середовища в Україні, в умовах якого функціонують і розвиваються церква та релігійні організації¹.

Мета та завдання дослідження — розглянути питання щодо співвідношення понять “церква” та “релігійні організації”, яке зумовлене не лише виправданістю наукового пошуку на цих теренах, але передусім, практичними міркуваннями, пов'язаними з необхідністю формування бачення церкви та релігійних організацій як самостійних, не ототожнених суб'єктів цивільного права.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі основні завдання, які необхідно розв'язати:

- дослідити поняття “церква” та “релігійна організація” як суб'єктів цивільних-правовідносин;
- розробити пропозиції спрямованні на вдосконалення цивільного законодавства з метою більш вдалого його застосування у сфері релігійних відносин

Слід звернути увагу на той факт, що на сьогоднішній день у цивілістиці відсутні окремі наукові дослідження, присвячені цивільно-правовій сутності понять “церква” та “релігійна організація”, і лише окремі аспекти проблематики розглядалися в працях щодо правового статусу суб'єктів цивільних правовідносин (С.М. Братусь, І.П. Грешніков).

Актуальність дослідження підсилюється питаннями, які виникають на практиці, та не вирішені в діючому законодавстві, наприклад, немає такого юридичного поняття як “церква”, а визначено поняття релігійні організації, хоча ст. 35 Конституції України проголошує, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави². Тобто існує два окремі поняття — “церква” і “релігійні організації”. Вона визначає їх окремо як два самостійні суб'єкти права.

У Законі України “Про свободу совісті і релігійні організації” ст. 5-та ст. 6 ототожнюють ці два поняття, а ст. 7 виключає поняття “церкви” і характеризує лише релігійні організації³. Цікавим є те, що частина друга ст. 7 зазначеного Закону визначає, що “релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії) духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищеназваних релігійних організацій”.

При цьому варто зазначити, що дослідження з цього питання майже відсутні, оскільки пріоритетна увага приділялась і приділяється визначенню та вивченню питання статусу суб'єкту цивільного права “релігійних організацій”. Зазначене й зумовлює доцільність постановки питання

© Кривенко Ю.В., 2006

* асистент кафедри цивільного права Одеської національної юридичної академії

¹ Климов В. Церква в Україні як об'єкт і суб'єкт політичного життя суспільства // Церква і політика. Матеріали круглого столу. — К., 2005. — С. 120.

² Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

³ Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. // ВВР УРСР. — 1991. — № 25. — Ст. 283; 1994. — № 13. — Ст. 66.

про вивчення та дослідження вказаної проблеми вітчизняними правознавцями та науковцями.

З врахуванням обмеженості обсягу публікації зупинимось на двох аспектах: аналізові категорій “церква — як суб’єкт права” та “релігійні організації, як суб’єкти права”. Для всіх галузей права поняття “статусу суб’єкта права” є одним з основних, воно розкриває основні галузеві інститути, оскільки поняття “суб’єкт права” та “суб’єкт правовідносин” розглядається в якості тотожних⁴. Статус суб’єкта права слід розуміти як його правовий стан, який характеризується системою юридичних прав та обов’язків⁵.

Даний підхід слід використати і в дослідженні проблеми правового статусу “церкви” та “релігійних організацій” у державі. Слід зауважити, що в юридичній літературі відсутня будь-яка термінологія стосовно відносин, які виникають між Церквою і державою, та між державою і релігійними організаціями. Багатогранність предмету дослідження не співпадає з розглядом цих відносин різними дослідниками. Здебільшого, дослідники вивчають державно-конфесійні відносини в межах соціологічного, а не формально-юридичного підходу. Наприклад, І.М. Кіслицин використовує термін “форма взаємовідносин” і розглядає не юридичний статус, а сукупність державно-конфесійних відносин в їх динаміці⁶. Л.О. Морозова і О.М. Мірошникова виділяють “модель державно-церковних відносин”, з врахуванням цього Л.О. Морозова поняття “правовий статус” і поняття “модель державно-церковних відносин” використовує в якості синонімів⁷. Термінологічна невідповідність правових категорій, породжує проблеми в класифікації видів правового стану релігійних організацій у державі, так як більшість дослідників відмежовується від принципу єдності класифікації, та змішуючи правовий статус релігійної організації з принципами державно-конфесійних відносин.

Приступаючи до пошуку відповіді на поставлене питання, слід зробити кілька вступних зауважень, що стосуються визначень понять “церква” та “релігійні організації” як самостійних суб’єктів цивільного права. Термін “церква” застосовувався і застосовується на сьогоднішній день як в церковній, так і в історичній, філософській літературі винятково стосовно християнства. При цьому термін “церква” — багатозначне поняття: по-перше, це об’єднання віруючих на основі спільного віровчення чи культу; по-друге, згідно з християнським віровченням — містичне тіло Христа — спільнота віруючих у Бозі, сполучена словом божим, священноначалом і таїнствами під невидимим керівництвом Бога для вічного життя і спасіння⁸.

М.С. Суворов характеризував “церкву” як союз людей, які сповідують християнську релігію, на відміну від національних і політичних союзів ... церква може розглядатися не тільки як спілкування або союз людей, які сповідують вчення Христа, збори або товариство, породжене вірою, але і як дім Божий тобто установа, яка повинна діяти з метою розповсюдження християнської віри і насадження християнського життя між людьми⁹.

Терміном “церква” позначається організація для керівництва та управління релігійним життям віруючих. Для неї характерні наступні риси: наявність ієрархії; догматики (системи теології); встановленого (канонізованого) культу та канону церковних книг¹⁰.

Існує точка зору, стосовно, якої “церква” є типом релігійної організації з складною, чіткою централізованою і ієрархізованою системою взаємодії між священниками і віруючими, що

⁴ Халфина Р.О. Общее учение о правоотношение. — М., 1974. — С. 120; Марченко М.Н. Теория государства и права: Учебно-методическое пособие. — М., 2001. — С. 263.

⁵ Грешников И.П. Субъекты гражданского права: юридическое лицо в праве и законодательстве. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. — С. 114; Акимов А.Ю. Статус субъекта права (Теоретические вопросы) // Государство и право. — 2003. — № 4. — С. 5.

⁶ Кислицын И.М. Российский закон о свободе вероисповеданий. — Пермь, 1993. — С. 3-4.

⁷ Морозова Л.А. Равенство и конкордат. Мировой опыт соглашений между государствами // НГ-Религии. — 1997. — № 8; Мирошникова Е.М. Конституционно-правовой механизм государственно-церковных отношений в ФРГ // Мировой опыт государственно-церковных отношений. — М., 1998. — С. 96-97.

⁸ Філософський словник соціальних термінів. — Вид. третє, доповнене. — Х.: Р.И.Ф., 2005. — С. 646-647.

⁹ Суворов Н.С. Учебник церковного права / Под ред. В.А. Томасова. — М.: Зерцало, 2004. — С. 2.

¹⁰ Большая Советская Энциклопедия / Гл. ред. О.Ю. Шмідт. в 65 т. — М.: ОГИЗ РСФСР. — Т. 60, 1934. — С. 629.

здійснюють функції вироблення, збереження, передачі релігійної інформації, організації й координації релігійної діяльності і контролю за поведінкою віруючих¹¹.

Наступне визначення “церкви” також має свою специфіку, а саме церква в християнстві є назва будівлі, в якій проходить богослужіння, або будівля релігійної громади або в цілому назва всієї сукупності всіх релігійно-християнських громад в країні чи взагалі на всій землі¹².

Термін “церква” визначає релігійну спільноту християн і відповідну ієрархічну структуру, життя і діяльність якої регламентується віронавчальними та канонічними нормами, які виникли в контексті історії християнства¹³.

В проекті Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” від 25 березня 2002 р. № 8-869/13 в ст. 1 “Визначення основних термінів і понять” церква визначається, як структуроване релігійне об’єднання з відповідною системою управління, засноване на ієрархічному принципі з регламентацією відносин всередині нього, а також із релігійними чи світськими організаціями. В цій же статті ми зустрічаємо наступне визначення: “Об’єднання релігійних організацій (церкви) вищий тип релігійних організацій, який складається з різновидів релігійних спільнот, має управлінські і виконавчі органи, чітку ієрархічну та інституційну структуру, канонічну цілісність і єдність”. Так що це: вищий тип релігійної організації, чи структуроване релігійне об’єднання?

Якщо це вищий тип релігійної організації то, чому в ст. 8 проекту Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” в частині 1 встановлюється, що релігійними організаціями є релігійні громади, монастирі, релігійні братства (сестринства), місіонерські товариства (місії), релігійні навчальні заклади, а також об’єднання релігійних організацій (церкви) та їх управління і центри. Крім цього, у християнстві-найбільшій (за кількістю носіїв) світовій релігії, виокремлюють три типи релігійних організацій: Церкву, секту, деномінацію. Хоча для більш повної характеристики відокремлюють ще й такі їх різновиди, як “релігійне об’єднання”, “релігійна асоціація”, монастир, духовний навчальний заклад тощо¹⁴. Незрозуміло, чим керувався автор проекту, визначаючи церкву як найвищий тип релігійної організації?

Ст.ст. 6 та 7 вказаного проекту знову розмежовують ці два поняття. Частина 2 ст. 6 вказує, що “церкву і релігійні організації відокремлено від держави”, і також у ст. 7 затверджується положення про відокремлення школи від церкви і релігійних організацій. Якщо церква — це об’єднання релігійних організацій, то чіє сенс виокремлювати ці два поняття?

Підводячи попередні підсумки, щодо визначення понять “церква” та “релігійні організації” вважаємо за доцільним внести зміни до Проекту Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, зокрема пропанувати наступне визначення — “Релігійні організації — це система різновидів організаційно оформлених релігійних об’єднань, що мають управлінські й виконавчі органи, чітку структуру, яка забезпечується змістом релігійної парадигми і культу”, а також запропонувати розглядати церкву — як самостійне структуроване релігійне об’єднання з відповідною системою управління, засноване на ієрархічному принципі з регламентацією відносин всередині нього, а також із релігійними чи світськими організаціями.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільного права
Одеської національної юридичної академії
(протокол № 19 від 15 травня 2006 року)*

¹¹ Черній А.М., Лахно А.І. Релігієзнавство: Навч. посібник. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. — С. 37; Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт.: В.К. Гіжевський, В.В. Головченко та ін.; В.С. Ковальський (кер) та ін. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — С. 404.

¹² Философский энциклопедический словарь. — М.: ИНФРА. — М., 2005. — С. 507.

¹³ Новая философская энциклопедия / В 4 томах. — М.: Мисль, 2001. — С. 323.

¹⁴ Черній А.М., Лахно А.І. Вказ. праця. — С. 37.